ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 3, June 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.873

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 16.03.2020 Kabul Tarihi: 14.05.2020

Atıf Künyesi: Murat Kocaaslan, "Edirne Yeni Saray'ın Arz Odası ve Kum Kasrı'nın 1171/1757-58 Yılı Onarımları", *History Studies*, 12/3, Haziran 2020, s. 1177-1204.

Edirne Yeni Saray'ın Arz Odası ve Kum Kasrı'nın 1171/1757-58 Yılı Onarımları

The Repairs of the Edirne New Palace's Hall of Petitions and Sand Pavilion in the year of 1171/1757-58

Doç. Dr. Murat Kocaaslan

ORCID No: 0000-0002-4306-7112

Hacettepe Üniversitesi

Öz: Bu çalışmada Edirne'deki Sarây-ı Cedîd-i Âmire'nin Kum Meydanı'nda bulunan Arz Odası ve Kum Kasrı üzerinde durulmuştur. Olasılıkla II. Mehmed döneminde inşa edilmiş olan her iki yapı da ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Bundan dolayı Arz Odası ve Kum Kasrı için fiziksel bir gözlem yapmak mümkün değildir. Ancak bugüne kadar dönem kaynakları ve arşiv kayıtlarının sunduğu bilgiler ışığında iki yapının tasviri de yapılabilmektedir. Bu çalışmada ise kayıtların sunduğu bilgiler ışığında her iki yapı üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte III. Mustafa'nın iktidar yıllarına tarihlenen 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı tamiratında Arz Odası ve Kum Kasrı'nda yapılması planlanan tamirlere odaklanılmıştır. Bilindiği üzere III. Ahmed'in tahttan indirilmesinin ardından Edirne Saray'ı uzun bir süre terkedilmesi neticesinde eski görkemli günlerinden uzak bir süreç yaşamıştır. Üzerinde durulan tamirat da geçen bu sürenin sonunda III. Mustafa'nın emriyle başlatılmıştır. Sultan tahta çıktıktan sonra sarayın harap bir hale geldiğini söyleyerek, tamir edilmesini emretmiştir. Tamirat kapsamında sarayın büyük bir bölümünün tamir edilmesi planlanmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde saraydaki diğer yapılar gibi Arz Odası ile Kum Kasrı da harap bir haldedir. Yine kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla düşünülen tamirat sınırlı kalmış, kapsamlı bir tamirata dönüşmemiştir. Bunun en önemli nedeni ise Sultan III. Mustafa'nın kısa bir süre sonra sarayı ziyaret edeceğinden tamiratın çabucak bitirilmesi istenmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Sarây-ı Cedîd-i Âmire, III. Mustafa, tamirat, Osmanlı mimari.

Abstract: This essay discusses the Hall of Petitions "Arz Odası" and the Sand Pavilion "Kum Kasrı" of the New Imperial Palace "Sarây-ı Cedîd-i Âmire" in Edirne. However, both structures, which were built probably in the era of Mehmet-II, unfortunately did not arrive to the present day. Therefore, it is impossible to make a physical observation for the "Arz Odası" and the "Kum Kasrı". However, in the light of the information and data provided by the resources from the era and records of archive, the depiction and description of both structures have also been made up to now. In this research however, we have focused on both structures in the light of information

provided by the records. In as much as the fact that repairing year of “1171 (H)/1757-58 (M)” was dated to the ruling years of the Sultan Mustafa-III, however, the focus has been made on the repairs planned for building of “Arz Odası” and “Kum Kasrı”. As is known, following Ahmed III's toppling from the throne, the Edirne Palace had lived away from its old glorious days for a long time due to its abandonment and seclusion for a long period. However, the repair on which we have focused had been started by the order of Mustafa III at the end of the said period elapsed. The Sultan, after being removed from the throne, ordered that the Palace should be repaired, saying that it had become a ruined condition. Within the coverage of repair, it was planned that a large part of the Palace should be repaired. As much as it is understood from the records, at that period the “Arz Odası” and “Kum Kasrı” were also in a ruined and devastated condition like other buildings in the Palace. Likewise, as much as it is understood from the records, the planned repair remained limited, which was not turned into a comprehensive repair. The most important reason for it however might be that the repair should have been completed as soon as possible since the Sultan Mustafa-III would visit the Palace within a shortest possible time.

Keywords: Edirne, New Imperial Palace, Mustafa III, Restoration, Ottoman Architecture

Giriş

Edirne’de Osmanlı hanedan üyelerinin uzun yıllar kullandığı Yeni Saray 19. yüzyılın ortalarında talihsiz bir olay yaşadı. Cemil Hüseyin Paşa 1294 (H.)/1877-78 (M.) yılında Edirne vilayetine vali olduğunda, o sırada Ruslar ile savaş devam etmekteydi. Paşa, göreve geldiğinde Rusların kenti ele geçireceği endişesiyle cephanelik olarak kullanılan sarayı ateşe verdi. Dört gün boyunca devam eden yangın sarayı büyük oranda yok etti. Ahmed Bâdî Efendi kendi el yazısıyla kaleme aldığı ve 16 yıllık bir çalışmanın ürünü olan eserinde¹ bu vahim olaya değinmektedir: “Dersâadet’e avdet edeceği hengâmda sarây-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî dâhilinde mahfuz bulunan cebehâneye gûyâ Rusyalı’nın yed-i zabtına geçmemesi mütâla’asına mebni ateşe verdirip...”. Bâdî Efendi, paşanın: “esnâ-yı memuriyetinde başlıca icraatı bundan ibâret bulunmuş olduğu mervîdir” der.² Günümüzde saray üzerine çalışma yapmak isteyen bir araştırmacı, sarayın inşa edildiği araziye ziyaret ettiğinde; *Adalet Kulesi*, *Cihânnümâ Kasrı*’nın temel izleri, *bâbüssaâde*, *matbah-ı amire* ve *Kum Kasrı hamamı* gibi birkaç yapıyla karşılaşacaktır. Oysa ki bazı keşif defterlerine göre Saray’da: 119 oda, 21 dîvân-hâne, 22 hamam, 13 mescid, 16 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak ve 14 kasır bulunmaktaydı.³ Bu çalışma sarayın Kum Meydan’ında bulunan Arz Odası ve Kum Kasrı’nı ele almaktadır. Olasılıkla II. Mehmed (1444-46/1451-81) döneminde inşa edilmiş olan her iki yapı da ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Bu nedenle fiziksel bir gözlem yapmak mümkün değildir. Ancak bugüne kadar dönem kaynakları ve arşiv kayıtlarının sunduğu bilgiler ışığında iki yapının tasviri de yapılabilmiştir. Bu çalışmada ise kayıtların sunduğu bilgiler ışığında her iki yapı

¹ Bkz. Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne’si, C. 1/1, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2014, s. 25 vd.

² Age, C. 1/1, 2/1, s. 1089-1090

³ Tosyavizade Rifat Osman, *Edirne Sarayı Hümayunu ve Kasırlar*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/732; Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, (Yay. Süheyl Ünver), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 43,52-57; Oktay Aslanapa, *Edirne Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949, s. 147; Şehsuvaroğlu, saray birimlerinin sayılarını aynı vermekle birlikte, Kum Kasrı, Cihânnümâ Kasrı, harem dairelerinden başka on kasır daha olduğunu ve hamam sayısının da yirmi olduğunu söyler. H. Y. Şehsuvaroğlu, “Edirne Fatihin Sarayı”, *TTOK. Belleteni*, 232-233, Mayıs-Haziran 1961, s. 10.

üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte III. Mustafa'nın (1757-74) iktidar yıllarına tarihlenen 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı tamiratında Arz Odası ve Kum Kasrı'nda yapılması planlanan tamirlara odaklanılmaktadır.⁴ Bilindiği üzere III. Ahmed'in (1703-30) tahttan indirilmesinin ardından Edirne Saray'ı uzun bir süre terkedilmiş ve eski görkemli günlerinden uzak bir süreç yaşamıştır. Üzerinde durulan tamirat da geçen bu sürenin sonunda III. Mustafa'nın emriyle başlatılmıştır. Sultan tahta çıktıktan sonra sarayın harap bir hale geldiğini söyleyerek, tamir edilmesini emretmiştir.⁵ Tamirat kapsamında sarayın büyük bir bölümünün tamir edilmesi planlanmıştır.

Günümüze gelemeyen Edirne'deki Yeni Saray hakkındaki bilgilerimizin en önemli kaynağı R. Osman'dır. Kuşkusuz R. Osman'ın notları olmasaydı⁶ saray hakkında bu kadar fazla malumata sahip olamazdık.⁷ Yazar, yaptığı ayrıntılı çalışmasında sarayın inşasından itibaren yapılan ilaveler ve tamirlardan söz etmekte, canlı tanıkların anlatımı ve dönem kaynakları ışığında değerlendirmektedir.⁸ Saray üzerine çalışmaları bulunan araştırmacılardan bir diğeri ise A. Süheyl Ünver'dir. Yazar yaptığı çalışmalarında hem sarayın genelini hem de sarayda bulunan kasırları değerlendirmektedir.⁹ Bir başka araştırmacı, aynı zamanda sarayda bir dizi kazı çalışması da yapmış olan Tahsin Öz'dür.¹⁰ Oktay Aslanapa¹¹, S. Hakkı Eldem¹² ve Ekrem Hakkı Ayverdi¹³ gibi araştırmacılar da sarayın geneli ve saray yapıları hakkında çalışmalar yapmışlardır. Bununla birlikte Osmanlı arşiv kayıtları da saray hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu anlamda Tayyib Gökbilgin'in yayınladığı II. Bayezid (1481-1512) dönemine ait bir harç-ı hassa muhasebe defteri sarayda bir dizi tamiratın yapıldığını göstermektedir.¹⁴ Said Öztürk'ün yayınladığı kayıtlar ise I. Ahmed döneminde sarayda yapılan 1022-23

⁴ Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA.], Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Bina Eminliği [D.BŞM.BNE.d.] 15933.

⁵ Bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSM.A.] Defter [D]nr. 9566. Bkz. Miraç Tosun, “Şan-ı Devlet-i Aliyye'yi Korumak ya da Edirne Sarayı'nı Tamir Etmek”, *History Studies, International Journal of History*, V. 6, I. 6, 2014, s. 184. Tamirata ilişkin dönem kaynağı olarak Ahmed Vâsıf Efendi'ni tarihi için bkz. Nevzat Sağlam, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2012, s.116-117.

⁶ Rifat Osman'ın Edirne Sarayı hakkında tuttuğu notlar Türk Tarih Kurumu tarafından satın alınmıştır. Tosyavizade Rifat Osman, *age*.

⁷ S. Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, C. I, İstanbul 1969, s. 21.

⁸ Bu anlamda R. Osman ve A. Süheyl Ünver'in Saray üzerine yazdıkları bir çalışma için bkz. Rifat Osman ve A. Süheyl Ünver, “Edirne Sarayı Hakkında”, *Yeni Türk Mecmuası*, C. 5, S. 57, İstanbul 1937, s. 1114-1127.

⁹ A. Süheyl Ünver'in yapmış olduğu bazı çalışmalar için bkz. Ahmet Süheyl Ünver, “Edirne Sarayı Cedit-i Amiresi”, *Yeni Mecmua*, S. 85, 1923, s. 389-391; A. S. Ünver, “Edirne Sarayı”, *Yeni Mecmua*, S. 86, 1923, s. 409-411; A. S. Ünver, “Edirne Sarayında Hamamlar”, *Yücel*, S. 26, 1937, s. 55-59; A. S. Ünver, “Edirne Sarayının Kum Kasrı”, *Arkitekt*, S. 9, 1939, ss. 253-257; A. S. Ünver, *Edirne Sarayında Kum Kasrı*, İstanbul 1940; A. S. Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*, İstanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul 1953; A. S. Ünver, “Adalet Kasrı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, S. 11, 1966, s. 30-31.

¹⁰ Tahsin Öz, “Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar”, *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 217-222.

¹¹ Aslanapa, *age*, s. 143-175.

¹² Eldem, *age*, C. I. ve S. Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, C.II., İstanbul 1974.

¹³ E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C. III. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 234-266.

¹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952, s. 97-102.

(H.)/1613-14 (M.) yıllarına tarihlenen çalışmalara odaklanmaktadır.¹⁵ İbrahim Sezgin 1529 yılında sarayda gerçekleştirilen tamiratları ele aldığı çalışmasında 16. yüzyılın ikinci yarısında saraydaki tamirat, malzeme fiyatları ve işçilik ücretleri üzerinde durmaktadır.¹⁶ Önder Demir'in 1993 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi, saray üzerine yapılan önceki çalışmalar ile birlikte arşivinde Edirne Yeni Saray'da yapılan tamiratların kayıtlarının sunulduğu bir çalışmadır.¹⁷ Murat Kocaaslan ve H. Ahmet Arslantürk'ün ortaklaşa yaptıkları iki çalışmadan biri IV. Mehmed (1648-87) döneminde sarayda yapılan onarımları değerlendirmektedir. Çalışmada özellikle IV. Mehmed'in sarayı kullanmaya başladığı ilk yılların tespiti yapılmıştır.¹⁸ Diğer çalışma ise II. Mustafa (1695-1703) döneminde haremde yapılan muhtelif tamiratlara odaklanmaktadır.¹⁹ Murat Kocaaslan, I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde saraydaki tamirat girişimini ele aldığı çalışmasında, tamiratların sadece ihtiyaçtan dolayı değil aynı zamanda devletin itibarıyla ilgili olduğunu da ortaya koymaya yöneliktir.²⁰ Miraç Tosun da çalışmasında aynı yaklaşımla saraydaki tamiratların sadece ihtiyaçtan dolayı değil devletin itibarıyla da ilgili olduğunu göstermektedir.²¹ Üzerinde durulan bu çalışmaların yanı sıra bir de sarayda muhtelif dönemlerde yapılan kazılardan elde edilen veriler de bilim dünyası ile paylaşılmıştır.²²

¹⁵ Said Öztürk, "I. Ahmed Döneminde Edirne Sarayı Tamiri", *Osmanlı*, C. 10, Ankara 1999, s. 435-439; Said Öztürk, "Sultan I. Ahmed Döneminde Edirne Sarayı Tamiri", *Edirne Sarayı Sempozyumu (I: 1995: Edirne)*, Edirne 1999, s. 269-274.

¹⁶ İbrahim Sezgin, "1529 yılında Edirne Sarayında Gerçekleştirilen İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *İzzet Gündoğdu Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, İstanbul 2005, s. 397-407.

¹⁷ Önder Demir, *Belgelerle Saray-ı Cedid-i Âmiri-i Edirne*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

¹⁸ Murat Kocaaslan-H. Ahmet Arslantürk, "Padişah İçin Hazırlık: 1067-1068 (1656-58) Yıllarında Edirne Sarayı'nda Onarımlar ve Yeni Mekanlar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 55, 2012, s. 1-28.

¹⁹ Murat Kocaaslan-H. Ahmet Arslantürk, "Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamiratları", *Turkish Studies*, 9/1, 2014, s. 271-312.

²⁰ Murat Kocaaslan, "Düşmânlarımıza Bâ'is-i Helecân Vermek: Edirne Yeni Saray'ı Tamir Etmek", *Belleten*, C. LXXXVIII-S. 281, Ankara 2014, s. 149-171.

²¹ Tosun, *agm*, s. 183-194.

²² Son dönemde sarayda yapılan bilimsel çalışmaların değerlendirildiği yayımlar için bkz. Gönül Cantay, "Edirne Sarayı Kazısı 1999 (Matbah-ı Amire Yemek Salonları)", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (4: 2000 Van)*, Van 2000, s. 65-76; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Amire) Kazısı 1999", *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXII: 2000 Ankara)*, C. 2, Ankara 2001, s. 439-448; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazıları 2001", *Yeni Ozan Ağacı Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, C. 3, S. 27, Edirne 2001, s. 3; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı (1999-2000) Keramik Buluntuları", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırma Sempozyumu Bildirileri (5: 2001 Ankara)*, Ankara 2001, s. 145-160; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısında Bulunan Figürlü Keramikler", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan) Bildirileri (2002 İzmir)*, İzmir 2002, s. 175-179; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı, 2000", *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXIII: 2001 Ankara)*, C. 1, Ankara 2002, s. 29-40; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazıları 2001 Buluntuları", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6: 2002 Kayseri)*, Kayseri 2002, s. 229-238; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı, 2001", *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXIII: 2001 Ankara)*, C. 1, Ankara 2003, s. 29-40; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı 2001", *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (XXIV: 2002 Ankara)*, Ankara 2003, s. 29-38; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı Lüle Buluntuları", *Sanat Tarihi Defterleri*, S. 7, İstanbul 2003, s. 15-24; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı Lüle Buluntuları", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, C. 7, S. 1, 2005, s. 108-120; G. Cantay, "Edirne Yeni Sarayı 2002 Yılı Buluntularının Değerlendirilmesi", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (7: 2003 İstanbul)*, İstanbul 2006, s. 57-61, 202-208; Mustafa Özer, "Edirne Yeni Sarayı'nın (Saray-ı Cedid-i Amire) Mevcut Durumu, Sorunları ve Yapılması Gerekenler", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2011, s. 37-56; M. Özer, "Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Amire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında", *Turkish Studies*, C. 9/10, 2014, s.809-836; M. Özer, *Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

1. Edirne Yeni Saray (Sarây-ı Cedîd-i Âmire)

Edirne, Osmanlı döneminde coğrafi şartların sağladığı avantajdan dolayı önemini hep korumuştur. Özellikle kentin İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan yol üzerinde bulunması, Osmanlı sultanlarının kent üzerindeki ilgisini canlı tutmuştur. Kentte farklı dönemlerde Osmanlı padişahları tarafından yapılan imar faaliyetleri içinde en önemlilerinden biri kuşkusuz Tunca Nehri kıyısında inşa edilen Sarây-ı Cedîd-i Âmire'dir. Birçok farklı isimle anılan (*Tunca Sarayı*, *Edirne Sarây-ı Hümayûnu*, *Hünkâr Bahçesi Sarayı*) sarayın inşasına II. Murad'ın (1421-51) emriyle başlanılmış ancak sultanın aniden ölümü üzerine inşaatı oğlu II. Mehmed tamamlamıştır.²³ Sarayın Kum Meydanı'nda bulunan Cihânnümâ Kasrı'nın (*Has Oda veya Kasr-ı Padişâhî*) kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre inşaatı 855 (H.)/1451-52 (M.) yılında başlanmış ve 858 (H.)/1454 (M.) yılında da bitirilmiştir.²⁴ Bu dönem inşa edilen yapılar arasında: *Bâb-ı humâyûn*, *Alay Meydanı*, *mutfaklar*, *bâbüssaâde*, *Arz Odası*, *Cihânnümâ Kasrı*, *Kum Kasrı*, *harem* ve *Enderûn*'un bir bölümü bulunmaktadır. Sultan sadece bu yapıları yapmakla kalmamış, aynı zamanda *hadîka-i hâssaya* (saray içi) binlerce ağaç da dikirmiştir.²⁵ Sultan Mehmed yapılan bu inşaat çalışmalarının yanında saraydaki ocakların ve müteferrik hizmetlerin bütün işlerini bir nizama da bağlamıştır.²⁶

Edirne'deki Yeni Saray: Alay Meydanı, Kum Meydanı, Divan Meydanı, Enderun (Çeşme) Meydanı ve Valide Meydanı (Taşlık) olmak üzere beş büyük meydandan müteşekkildi. Bu meydanlarda farklı işlevleri olan yapıların yanı sıra, hasbahçede: Bülbül Kasrı, İftar Kasrı, Değirmen Kasrı, Terazî Kasrı, Adâlet Kasrı yer almaktaydı. Harem bölümünde: Şikâr Kasrı, İydiyye Kasrı, Aynalı Kasrı bulunmaktaydı. Saray dışında ise: Akpınar Sarayı, Bayırbağçe Kasrı, Hıdırlık Kasrı, Yıldız Kasrı, Üsküdar Kasrı inşa edilmişti.

2. Kum Meydanı'nın İki Önemli Yapısı: Arz Odası ve Kum Kasrı

2.1. Arz Odası ve Kum Kasrı'na İlişkin Kaynaklar

Günümüze gelemeyen her iki yapıya ilişkin kaynaklar yazılı ve görsel kaynaklar olarak iki gruptan oluşmaktadır. Bunlardan ilki R. Osman'ın da eserinde kullanmış olduğu Âşık Ali Ağa'nın 1085 (H.)/1674-75 (M.) yılında yazdığı risâledir. R. Osman, eline geçen bu risâle sayesinde sarayın tüm yapıları hakkında bilgiler aktarmıştır. IV. Mehmed'in Edirne Sarayı'nda ikamet ettiği dönemde Bostancıbaşı olan Âşık Ali Ağa'nın yazdığı risâle *Saray-ı Cedid-i Sultanî* olarak bilinmektedir. Ne yazık ki günümüze gelemeyen eser R. Osman'ın anlatısına göre, 25 santim tulünde ve on iki santim arzında otuz iki sayfadan müteşekkildi. Risale bazı saray aksamı ve kasırların taksimatını gösteren bilgileri ihtiva etmekteydi.²⁷ Farklı dönemlerde sarayda yapılan ve bir kısmı yayınlanan tamiratlar kapsamında tutulan kayıtlar da önemli

²³ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, III. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 256; Osman, *age*, s. 21; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 10.

²⁴ Ahmed Bâdî Efendi, *age*, s. 79.

²⁵ Ayverdi, *age*, s. 266; Osman, *age*, s. 22.

²⁶ Osman, *age*, s. 24; İ. H. Baykal, *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul, 1953, s. 26; M. Tayyip. Gökbilgin, "Edirne", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, 1989, s. 117.

²⁷ Osman, *age*, s. 115.

bilgiler sunmaktadır.²⁸ Bunlardan ilki 1171 (H.)/1756-57 (M.) yılına aittir.²⁹ Sarayın farklı bölümlerinde yapılması planlanan onarımlara ilişkin bu kayıtlar III. Mustafa'nın iktidar yıllarına rastlamaktadır. Bu kapsamda Arz Odası ve Kum Kasrı da tamir edilecek yerler arasında zikredilmektedir. Bir başka kayıt 1174 (H.)/1760 (M.) tarihli'dir. Bu kayıtlarda Kum Kasrı'nda yapılması düşünülen tamirat ayrıntılı olarak verilmektedir.³⁰ Bir diğer kayıt 27 Zilhicce 1217 (H.)/20 Nisan 1803 (M.) tarihli'dir.³¹ Sarayda yapılan bir dizi tamirat ile birlikte, Arz Odası ve Kum Kasrı'nda yapılacak tamiratlara ilişkin bilgileri de ihtiva eden kayıtların ehemmiyeti ise keşif sırasında sarayın bir vaziyet planının çizilmiş olmasıdır (Plan No. 1). Plan muhtemelen daha sonra İkinci Ordu kalfası Edirneli Avadis Benliyan tarafından kopya edilmiştir. Ardından R. Osman, Benliyan'dan aldığı bu planı istinsah etmiştir.³² Plan sarayın mevcut yapılarını göstermesi bakımından önemli bir kaynaktır. 17 Zilhicce 1222 (H.)/15 Şubat 1808 (M.) tarihli bir başka kayıt³³ sarayın farklı bölümlerindeki tamire muhtaç kısımlarıyla ilgilidir. Bu kapsamda Arz Odası ve Kum Kasrı da tamir edilecek yerler arasında bulunmaktadır. 7 Şaban 1225 (H.)/7 Eylül 1810 (M.) tarihli tamirat defteri yine sarayın tamamını kapsayan bir keşfe aittir. Defteri yayınlayan E. H. Ayverdi, kayıtlarda herhangi bir fiyat bilgisi olmadığını sadece ölçüleri ihtiva ettiğini söyler. Bu nedenle de tamiratın gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin açık olmadığını belirtir.³⁴ Bir başka tamirat kaydı ise 1242-43 (H.)/1826-27 (M.) yıllarına aittir.³⁵ 1284 (H.)/1867 (M.) tarihinde başlayan ve uzun süre devam eden bir başka tamirat³⁶ ise Sultan Abdülaziz (1861-76) dönemine aittir. Tamirat çalışmaları sultanın Avrupa'dan dönerken Edirne'ye de uğrayacağı bildirilmesi üzerine dönemin Vali Hurşit Paşa tarafından 1284 (H.)/1867-68 yılında başlatılmış, ancak padişahın Edirne'ye uğramayacağı anlaşıncı sonraki Vali İzzet Paşa tarafından çalışma ağırlaştırılmış ve tamirat 1290 (H.)/1873-74 (M.) yılına kadar sürmüştür. Tamirat sırasında Edirne'de Balıkpazarı caddesinde fotoğrafhanesi bulunan V. Basile Kargopoulo'ya sarayın fotoğrafları da çektirilmiştir.³⁷

²⁸ Bu kayıtların bir kısmı yayınlanmıştır. Bkz. Osman, *age*, s. 126 vd.; Eldem, *age*, I, s. 3 vd.; Eldem, *age*, II, s. 30 vd.; Ayverdi, *age*, s. 241 vd., 256 vd.

²⁹ BOA. [D.BŞM.BNE.d.] 15933, s. 23-26.

³⁰ Eldem, *age*, II, s. 30-31.

³¹ Eldem, *age*, I, s. 4-5, II, s. 27, 30.

³² Osman, *age*, s. 113-114; Mustafa Özer, "Edirne Yeni Saray'ın Avadis Benliyan Tarafından Hazırlanan 1905 Tarihli Vaziyet Planı Hakkında Düşünceler", *14th International Congress of Turkish Art Proceedings, (Paris, 2013)*, 559-566.

³³ Osman, *age*, ss.138 vd.; Eldem, *age*, I, s. 27.

³⁴ Ayverdi, *age*, s. 236.

³⁵ Osman, *age*, s. 145 vd.; Eldem, *age*, I, s. 7; II, s. 28 vd.

³⁶ Eldem, *age*, II, s. 27 vd.

³⁷ Eldem, *age*, I, s. 26-28.

Plan No. 1: Avadis Benliyan'ın Edirne Yeni Saray vaziyet planı (Osman 1889, 113-114; Kazancıgil, 1999)

Kargopoulo'nun çekmiş olduğu fotoğraflardan başka görsel kaynaklardan bir diğeri Avusturya elçisi ile birlikte Osmanlı topraklarına gelerek İstanbul ve Edirne'de resimler yapan, haritalar çıkaran, bazı saray ve köşkların krokilerini çizen Baron von Gudenus'a ait çizimlerdir. 15 Mayıs 1741 yılında Edirne Sarayı'nı ziyaret eden Gudenus, Kum Kasrı'nın planını ve cephesini çizmiştir (Plan No. 2). Bir başka kaynak ise 1830 yılında C. Sayger ve Desarnod tarafından hazırlanan "Album d'un Voyage en Turquie" adlı eserdeki Kum Kasrı'nın planı ve köşkün cephesinin (Plan No. 3) tasviridir.³⁸ Her ne kadar Sayger ve Desarnod'un planı kusursuz olmasa da kasrın günümüze gelen en iyi planı olması bakımından önemlidir.³⁹

Plan No. 2: Kum Kasrı'nın 1740-41 yılında Gudenus tarafından yapılan çizimi. (1) köşke çıkış, (2) buraya kadar at üstünde gelinebilir, (3) köşk veya etrafı açık salona giriş, (4) fiskiye, (5) açıktaki duran ahşap direkler etrafında dolaşan sekiler, (6) oda, (7) sedir, (8) ocak, (9) dolaplar, (10) yerden tavana kadar sıvrilerek uzanan bir çini soba, (11) uzunluğuna perde ile örtülü ve üzerinde altın ve siyah mürekkep ile usta bir hattat tarafından yazılmış on iki cins yazı örnekleri olan uzunca bir levha asılıdır. (S. H. Eldem, 1974, s. 38)

³⁸ Eldem, *age*, II. s. 28, 38.

³⁹ *Age*, II. s. 36.

Plan No. 3: Sayger ve Desarnod'un 1830 tarihli Kum Kasrı'nın Kum Meydanı'na bakan cephesi (Eldem, 1974, s. 39)

Resim No. 1: 1290 (H.)/1873-74 yılındaki tamirat sırasında bâbüssaâde ve arkasında Cihânnümâ Kasrı (Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi HEE.159.19.2)

2.2. Arz Odası ve Kum Kasrı'nın Saraydaki Mevcut Konumları

Sarayın meydanlarından Kum Meydanı veya diğer adıyla Cihânnümâ Meydanı'na (Plan No. 1), Alay Meydanı yönünden bâbüssaâde (Plan No. 1/29-Resim No.1) ile geçilirken, hasbahçe tarafından Demir kapı (Plan No. 1/34) ile ulaşılmaktaydı. Meydanın batısında Arz Odası (Plan No. 1/30; Resim No.2) ve akağalar dairesi (Plan No. 1/31) kuzeyinde Cihânnümâ Kasrı (Plan No. 1/32), doğusunda Çeşme Meydan'ı, Kum Kasrı (Plan No. 1/33) ile hamamı, güneyinde ise Demir kapı bulunmaktaydı.⁴⁰ Kum Meydanı'na da geçişi sağlayan bâbüssaâde günümüze gelebilen az sayıdaki yapılardan biridir. Saray'ın Arz Odası ile birlikte inşa edilen kapının iki yanında kapıağasına ve kapıcılara ait odalar (Plan No. 1), bu odaların arkasında ise akağalara ait daire, mektep, hamam ve mescit yer almaktaydı.⁴¹ 1290 (H.)/1873-74 (M.) yıllarına tarihlenen eski bir fotoğrafta (Resim No. 1) kapının tamir edildiği görülmektedir.

⁴⁰ Osman, *age*, s. 66-67; R. Kazancıgil, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı (1330-1994)*, Edirne 1999, s. 12-13.

⁴¹ Osman, *age*, s. 66-67.

Kum Meydanı'nın en önemli yapılarından biri olan Arz Odası bâbüssaâde kapısının tam karşısında yer almaktaydı (Plan No. 1/30-Resim No. 2). Konum itibariyle meydana giren biri ilk olarak oda ile karşılaşmaktaydı. Oda sultanların gösterişli teşrifâtını yansıtmasının yanında, elçilerin ve yabancı misafirlerin kabullerinin yapıldığı ve bayram günlerinde kutlamaların kabul edildiği bir yerdi.⁴² Meydanın bir diğer önemli yapısı Kum Kasrı ise Cihânnümâ Kasrı'nın yirmi metre kuzeyinde bulunmaktaydı.⁴³ (Plan No. 1/33).

Resim No. 2: 1290 (H.)/1873-74 yılındaki tamirat sırasında Arz Odası, (TTK Arşivi HEE.159.19.4)

Resim No. 3. Cihânnümâ Kasrı 1293 (H.)/1876-77 (M.) yılı öncesi durumu, Kum Kasrı ve Arz Odası ile birlikte (TTK. Arşivi OFS.76.11.3)

⁴² Osman, *age*, s. 67; Eldem, *age*, I, s. 4; Ayverdi, *age*, s. 243.

⁴³ Osman, *age*, s. 74.

2.3. Arz Odası

Bâbüssaâdenin karşısında bulunan Arz Odası (Plan No. 4-Resim No. 2) sarayın ilk inşa edilen yapılarından biridir. S. H. Eldem, odanın günümüze gelebilen kalıntılarından yola çıkarak II. Mehmed döneminde inşa edilmiş olduğunu söyler.⁴⁴ Sade bir mimariye sahip olan Arz Odası R. Osman'ın belirttiğine göre 30,5 zira' uzunluğunda, 20,5 zira' genişliğinde tek bir oda ile yanındaki abdesthaneden müteşekkildi. 1217 (H.)/1803 (M.) tarihli kayıtlarda bina Arz Odası, derununda sagir oda ve memşâ olarak zikredilmektedir.⁴⁵ 1225 (H.)/1810 (M.) tarihli kayıtlarda ise "Arz Odası ve Abdest Odası ve etrâf-ı erba'a tarikleri" olarak geçmektedir.⁴⁶ Odanın etrafı 8 zira' yüksekliğinde ve 35 meşe sütunun taşıdığı revaklar ile çevriliydi.⁴⁷ 1290 (H.)/1873-74 (M.) tarihli fotoğrafta (Resim No. 2) revaklar görülmektedir. Aynı tarihli bir başka fotoğrafta ise (Resim No. 3) revakların ancak bir kısmı görülebilmektedir. Küçük desenli motiflerle boyanmış olan taşıyıcı sütunlar taştan yontulmuş ve kaideler üzerine oturmaktaydı. Üst örtü ise tek bir çatı şeklinde yapılmamış, ikiye ayrılmıştı.⁴⁸ Odanın giriş kapısı üzerinde III. Ahmed (1703-1730) hattıyla yazılı besmele, kapı girişinin sağ tarafındaki çeşme üzerinde ise 1074 (H.)/1663 (M.) tarihli IV. Mehmed tuğralı levha bulunmaktaydı.⁴⁹ Arz odasının taşlık tarafına bakan iki penceresinden daha geniş ve büyük olan halk arasında "mâruzât" penceresi olarak adlandırılmaktaydı. Odanın içi IV. Mehmed döneminde çiniyle kaplanmış, bununla birlikte 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarından yapılan bir dizi tamiratta ise duvarların barok üslubunda kalem işleriyle süslü olduğu anlaşılmaktadır. 1873 (M.) yılında yapılan onarımlarda üst örtüsü ve ahşap kısımları tamir edilen yapı ne yazık ki, sarayın diğer yapıları ile birlikte Osmanlı-Rus Savaşı sırasında harap olmuştur. Ardından bakımsız kalan oda kısmen yıkılmış, 20. yüzyıl başlarında ahır olarak kullanılmış, son olarak da taşlarının kullanılması amacıyla sökülüş ve günümüze gelememiştir.⁵⁰

⁴⁴ Eldem, *age*, I, s. 11.

⁴⁵ Eldem, *age*, I, s. 4.

⁴⁶ Ayverdi, *age*, s. 241.

⁴⁷ Osman, *age*, s. 67-68; Eldem, *age*, I, s. 3.

⁴⁸ Osman, *age*, s. 67; Kazancıgil, *age*, s. 1-3; Ayverdi, *age*, s. 242; Eldem, *age*, I, s. 11, 16-18.

⁴⁹ Levha üzerinde Enbiya süresi 30 ayetin bir kısmı yer almaktaydı. Osman, *age*, s. 68. Ayetin tamamı şöyledir: "Eve lem yerâ-llezîne keferû enne-ssemâvâti vel-arda kânetâ ratkan fefetaknâhumâ(s) vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)(s) efelâ yu/minûn(e)"/"İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"

⁵⁰ Osman, *age*, s. 68; Şehsuvaroğlu, *age*, s. 10; Eldem, *age*, I, s. 11-12.

Plan No. 4: Arz Odası (30); Avadis Benliyan'ın Edirne Yeni Saray vaziyet planından ayrıntı

2.3.1. Arz Odası 1171/1757-58 Yılı Tamirat Kayıtları

1171 (H.)/1757-58 (M.) yılında yapılması planlanan tamirat Arz Odası'nın dış cephe ve iç kısımlarına yönelik olmuştur. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kapsamlı bir tamirat düşünülmemiştir. Tamirat kapsamında, odanın duvarlarının sıvası ve boyası, pencere ve kapılar ile oda içindeki yazıların tamiri gibi işler bulunmaktadır. Harcanması planlanan tutar ise 431.480 akçe olarak belirtilmektedir.⁵¹

Kayıtlarda öncelikle Arz Odası'nın “lambe pervâz işleme altın şişeli mevcûd peşgûnlu altınlı elvân boyalı cedîd tavanı”nın tecdîdine (*tûlen: 12 zirâ'; arzan: 10 zirâ'; terbî'î: 120 zirâ'; fî 120*) 14.400 akçe harcanacaktır. Bununla birlikte dört duvarın sıvasının yenilenmesi için (*tûlen: 296 zirâ'; arzan: 12 zirâ'; terbî'î: 3.552 zirâ'; fî 80*) 284.160 akçe ve odanın “cam-ı dîvârları” için (10 çift) ise 300 akçe bütçe ayrılmıştır.⁵²

Kayıtlar odanın kapılarının durumunu fena halde olduğunu söylemektedir. 6.000 akçe⁵³ harcanacak 4 kapıda “kadîmî boyaları silinip mücedded şükûfe işlemeli sâde elvân boyaları tecdîd” olunacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla odanın kırık olan (münkesir) camlarının da tamir edilmesi düşünülmektedir. Buna göre iki adet olduğu belirtilen pencerenin “cam çârçûbeleri

⁵¹ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁵² BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23

⁵³ Kayıtlarda “beher kapıya 6.000 akçe” harcanacağı belirtilmektedir. BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

silinip münkesir camları tekmili ile ta'mîr olunacak" ve "mevcûd ceviz cam çârçûbeleri"ne (beheri: kadden 3,5 zirâ'; arzan 2 zirâ') 600 akçe masraf yapılacaktır. Kapı ve pencereler için harcanacak (terbî'î: 12 zirâ'; fî 120) 1.440 akçe kapsamında ise üst kısımların boyası yenileneceği belirtilmektedir.⁵⁴

Kayıtlarda memşâda (abdesthane) yapılacak tamiratlardan da söz edilmektedir. Buna göre (tûlen: 10 zirâ'; arzan: 4 zirâ'; terbî'î: 40 zirâ'; fî 80) 3.200 akçe harcanarak memşâyâ mücedded boyalı tavan yapılacaktır. Ayrıca (terbî'î: 48 zirâ'; fî 80) 3.840 akçe masraf ise "ta'mîr-i kâşî ve tecdîd-i sıvalara" ödenecektir. Ayrıca memşânın "ceviz çârçûbe cam-ı pencere"leri için (2 adet; beheri: 5 zirâ'; fî 900) 1.800 akçe masraf hesaplanmıştır. Bununla birlikte pencere aralarının tavanının bayası ise (terbî'î: 10 zirâ'; fî 80) 800 akçeye yapılacaktır.⁵⁵

Masraflar arasında oda ve memşânın üzerine yapılacak olan elvan boyalı mücedded tavandan da söz edilmektedir. Yapılacak iş için (tûlen: 40 zirâ'; arzan: 4 zirâ'; terbî'î: 160 zirâ'; fî 80) 12.800 akçe gerekmektedir. Ayrıca (tûlen: 45 zirâ'; arzan: 40 zirâ'; terbî'î: 1.800 zirâ'; fî 60) 108.000 akçe masraf ise oda ile memşânın üzerindeki sakf kurşunun tecdîdine harcanacaktır.⁵⁶

Kayıtlarda odaya yapılacak bir dizi tamirattan da söz edilmektedir. Buna göre (tûlen: 64 zirâ'; kadden: 12 zirâ'; terbî'î: 768 zirâ'; fî 80) 61.440 akçeye odaya "mücedded münakkaş siva", (tûlen: 120 zirâ'; kadden 2 zirâ'; terbî'î: 240 zirâ'; fî 40) 9.600 akçeye odanın "etrâf-ı erba'asına zevrak kapıları ile mevcûd trabzanlara mücedded boya" yapılacaktır. Bununla birlikte odanın karşısındaki mevcut yazıların boyalarının tecdîdine ise (15 zirâ'; fî 120) 1.800 akçe ayrılmıştır. Ayrıca odanın dört tarafındaki "elvân boyaları tecdîd olunacak sûtûn-ı çapa ve kebîr" için (40 adet; beheri: kadden 10 zirâ'; terbî'î: 400 zirâ'; fî 80) 3.300 akçe masraf belirtilmektedir. Yapılacak bir başka tamirat ise odanın karşısındaki kapın duvarının "mücedded siva-i münakkaş" için (tûlen: 50 zirâ'; kadden: 12 zirâ'; terbî'î: 600 zirâ'; fî 80) 48.000 akçe harcanacaktır. Bununla birlikte "şikeste" olduğundan "bi'l-iktizâ" gereken üç adet "elvân boyalı mücedded ve müdevver sûtûn-ı çapa"ya ise (beheri: kadden 10 zirâ') 18.000 akçe gerekmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere Arz Odası'nda farklı dönemlerde yapılmış bir dizi tamirata ilişkin kayıtlar yayınlanmıştır. Bunlardan biri 27 Zilhicce 1217 (H.)/20 Nisan 1803 (M.) tarihlidir. Bu dönemde yukarıda üzerinde durulan 1171 (H.)/1757-58 (M.) tarihli kayıtlarda olduğu gibi sagir oda ve memşânın cephesinin sıvasının yapılacağı, üst örtünün tamir edileceği belirtilse de ayrıntıya girilmemiştir.⁵⁷ Sekiz yıl sonraki 7 Şaban 1225 (H.)/7 Eylül 1810 (M.) tarihli tamirat ise daha ayrıntılı bir tasviri ihtiva etmektedir. Burada taht odası, abdest odası, memşâ ve üst örtünün kurşun sakflarının tamiri ile tahta kaplamalarının tecdîdinden söz edilmektedir. Yapılacak tamirat kapsamında tavanların badanasının yapılması, abdest odası ve memşâ üzerinde şişe tavanın tecdîdi, derununa ve birununa beyaz siva ve sıvacıkârı nakışların

⁵⁴ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁵⁵ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁵⁶ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁵⁷ Eldem, *age*, I, s. 4-5.

tecdîdi ile cam duvarların silme ve tamiri bulunmaktadır.⁵⁸ Yayınlanın bir diğer kayıt ise 1242-43 (H.)/1826-27 (M.) yıllarına aittir. Ancak bu kayıtlarda da oda hakkındaki tarif kısadır. Yapılacaklar arasında yine sıva, boya işi ile eksik olan camların tamiri, gerek duyulan yerlere horasanlı harçla derz gibi işler belirtilmektedir.⁵⁹ Yayınlanan kayıtlar ile 1171 (H.)/1757-58 (M.) tarihli kayıtlardan anlaşılacağı üzere tamiratlar kapsamlı olamamıştır.

Resim No. 4: Kum Kasrı, 1290 yılı tamirâtı sırasında. (TTK. Arşivi HEE.159.19.5)

2.4. Kum Kasrı

Saray'ın ilk yapılarından bir olan⁶⁰ ve günümüze gelemeyen Kum Kasrı (Resim No.3-10) S. Ünver'e göre, muhtemelen daha önceki bir yapının temeli üzerine inşa edilmiştir.⁶¹ 600 m²'lik bir alan üzerine oturan ve duvarları kâgîr geri kalan kısmı ahşap olan kasır iki kat olarak inşa edilmiştir. Kasır güneyindeki hamam tarafında büyük taşlar ile zeminden 2,5 m., diğer tarafta ise 1,5 m. kadar yükseltilmiştir.⁶² Mevcut kaynaklardan yola çıkarak yapılmış olan planlardan (Plan No. 5-6-7) anlaşıldığı kadarıyla kasır, yazlık büyük ve küçük dîvânîhâne (Plan No. 6/b-c), kışlık dîvânîhâne (Plan No. 6/h) ve hizmet birimlerinden müteşekkildi. Ayrıca bir de hamamı bulunmaktaydı. R. Osman'dan öğrendiğimiz kadarıyla kasrın, Kum Meydanı'na bakan cephesinde iki, hamam tarafına açılan bir ve kuzeydeki bahçesine açılan iki kapısı bulunmaktaydı.⁶³ Kum Meydanı'na açılan kapıdan yazlık büyük dîvânîhâneye geçilmekteydi

⁵⁸ Eldem, *age*, I, s. 5-6.

⁵⁹ Eldem, *age*, I, s. 7.

⁶⁰ Ortak kanı kasrın II. Mehmed döneminde inşa edildiğidir. Osman, *age*, s. 74; Şehsuvaroğlu, *agm*, s. 11; Ünver, *agm* (1939), s. 254; Eldem, *age*, II, s. 27; Bununla birlikte yapı her ne kadar sarayın ilk yapılarından biri olsa da birçok onarım geçirmiştir. Zira O. Aslanapa, günümüze ulaşan resimlerden anlaşıldığı kadarıyla yapının 17. yüzyıl üslubu gösterdiğini, bunun nedeninin ise birçok tamir geçirmesi olduğunu söyler. Aslanapa, *age*, s. 155.

⁶¹ Ünver, *agm* (1939), s. 254; Osman, *age*, s. 74; Şehsuvaroğlu, *agm*, s. 11; Eldem, *age*, II, s. 49,53.

⁶² Osman, *age*, s. 74; Eldem, *age*, II, s. 37.

⁶³ Osman, *age*, s. 74-75.

(Resim No. 4-5) Dîvânhânenin ortasında 17. yüzyılda inşa edilen ve daha sonra 18. yüzyıl sonlarında yenilenen fiskiyeli bir havuz bulunmaktaydı (Plan No. 6/d).⁶⁴

Plan No. 5: Kum Kasrı Planı, (a) üst katta bulunan Cem veya sünnet odası, (b) set üstündeki havuz, (c) hamam geçidi, (d) fiskiyeli, kerevetli camekân, (e-f) hamam sıcaklığı, (g-h) su deposu ve külhan, (i-j) sundurmalar, (k) eski helâ yeri, (l) helâlâr, (m) hademelere mahsus koğuş, (n) eski perde duvar yeri, (o) hamam meydanı, (p) sarayın sur duvar. (S. H. Eldem 1974, s. 57)

Resim No. 5: Kum Kasrı, 1290 yılı tamirâtı sırasında (TTK. Arşivi HEE.159.19.6)

⁶⁴ Osman, *age*, s. 75; Ünver, *agm* (1939), s. 254; Şehsuvaroğul, *agm*, s. 11; Eldem, *age*, II. s. 58.

Plan No. 6: S. H. Eldem'in Kum Kasrı restitüsyon planı (a) merdiven sahanlığı ve esas giriş, (b) büyük dîvân-hâne, (c) küçük dîvân-hâne, (d) set üstünde dokuz fiskiyeli havuz, (e) 18. yüzyılda ilave edilen fiskiye ve denizliği, (f) Cem odasına giden merdiven, (g) Cem veya hitan-sünnet odasının altındaki direklik, (h) kubbeli oda, kışlık dîvân-hâne veya hünkâr odası, (i) odaya bitişik hela, (j) buna bitişik ikinci hela, (k) Cem odasına çıkan gizli merdiven, (l) yan kapıya sevk eden merdiven, (m) sobalı veya kâşili oda, (n) abdest veya köşe odası, (o) hamama giden köprü-yol (p) çinili soba, kubbeli odadaki ocaktan beslenmektedir, (r) kahve ocağı veya dolap, (s) çeşme. (S. Eldem, 1974, s. 40).

Mermerlik olarak da adlandırılan büyük dîvân-hânede (Plan No. 6/b), altı ahşap sütunun taşıdığı beş kemerli bir bölüm ile küçük bir dîvân-hâne daha oluşturulmuştu. R. Osman bu dîvân-hânenin ölçülerini 25x14 zira' (18,95 x 10,61), S. Eldem ise 15x11,70 m. olarak vermektedir.⁶⁵ Doğu duvarı kafesli ve pencereli olan mermerliğin güney duvarı çini kaplıydı.

⁶⁵ Osman, *age*, s. 75; Eldem, *age*, II. s. 45-46.

Bununla birlikte duvar içinde bulunan dolaplar ceviz ağacından yapılmış, sedef ve bağa ile süslenmişti.⁶⁶ R. Osman bir keşif defterine dayanarak bu kısmın tavanının “lâl renginde” ve “haşebi çiçekler ve nukuş-u müzehheb ve fevkalade musanna” olduğunu söyler.⁶⁷ Buna karşın Temmuz 1772 (M.) yılında yapılan tamirata ilişkin kayıtlara ve S. Eldem’e göre ise tavandaki süslemeler klasik tavan taksimatı ve süslemeleriydi ve lacivert zemin üzerine altın şişeli tezhipliydi.⁶⁸

Plan No. 7: Kum Kasrı (33), Kasrın Hamamı (33A), Havuzlu Sofa (33B), Avadis Benliyan'ın Edirne Yeni Saray vaziyet planından ayrıntı

Kum Kasrı'nın, Kum Meydanı'na bakan cephesinde, Cem Şah Odası (Plan No. 6/g) olarak isimlendirilen bir oda bulunmaktaydı. Şahnişin şeklinde uzanan, iki ahşap sütuna oturan, beş pencereye sahip bu çıkma Cem Cumbası olarak adlandırılırdı. II. Mehmed'in oğlu Cem Sultan on yaşına kadar bu cumbalı odada yaşadığından oda bu isim ile anılmaktaydı. Cem burada büyümüş ve tahsil görmüş⁶⁹, zaman içinde şehzadeler burada eğitim görmeye başlamıştır.⁷⁰ Bu odanın diğer kapısından ise hamam tarafında yer alan ve kışlık oda olarak adlandırılan odaya inilmekteydi.⁷¹ Odanın duvarları tavana kadar çini kaplıydı ve üzeri ahşap bir kubbe ile örtülmüştü.⁷²

Kışlık odanın doğu duvarındaki kapıdan duvarları tamamen çinili olmasından dolayı kâşîli oda (veya sobalı oda) (Plan No. 6/p) olarak bilinen odaya, bu odadan da “hamam tariki” olarak isimlendirilen geçitten, Kum Kasrı hamamının camekân bölümüne geçilirdi.⁷³

⁶⁶ Osman, *age*, s. 75; Eldem, *age*, II. s. 46.

⁶⁷ Osman, *age*, s. 75; Ünver, *agm* (1939) s. 254.

⁶⁸ BOA. *Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Evrakı* [D.BŞM.] 41368, bkz. Demir, *agt*, s. 90; Eldem, *age*, II. s. 29.

⁶⁹ Osman, *age*, s. 76; Ünver, *agm* (1939), s. 254.

⁷⁰ Ünver, *agm* (1939), s. 254.

⁷¹ Osman, *age*, s. 76; Şehsuvaroğlu, *agm*, s. 11; Eldem, *age*, II., s. 46-47.

⁷² Eldem, *age*, s. 50-51.

⁷³ BOA. D.BŞM. 41368; bkz. Demir, *agt*, s. 92.

R. Osman ve T. Öz, kasrın güneyinde bulunan ve günümüze birkaç bölümü haricinde gelebilen hamamın (Plan No. 5, 7) kasırla birlikte inşa edildiğini söylemelerine karşın, S. Eldem, IV. Mehmed zamanında inşa edildiğini ileri sürmektedir.⁷⁴ Hamam, külhan, camekân ve helanın olmadığı haliyle günümüze ulaşabilen çok az sayıdaki yapıların biridir. Vaktiyle üç mekân ve hazneden oluşan hamamda, bir soğukluk bir de sıcaklık bölümleri bulunmaktaydı. Yayınlanan keşif defterlerinde iki kubbesi olduğu belirtilmektedir.⁷⁵

2.4.1. Kum Kasrı 1171/1757-58 Yılı Tamirat Kayıtları

1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı tamiratları kapsamında kasrın farklı mekânlarında onarım yapılması planlanmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kapsamlı bir tamirat düşünülmemiştir. Yapılacak işler arasında; üst örtünün tamiri, odaların duvarlarının sıva ve boyasının yenilenmesi, pencere ve kapılar ile odalar içindeki yazıların tamiri gibi işler bulunmaktadır. Tüm bu işler için harcanacak tutar ise 1.318.090 akçe olarak hesaplanmıştır.⁷⁶

Kayıtlarda öncelikle “Kum Kasrı Hümayûnu’nda olan oda”dan söz edilmektedir. Odanın “zemîn ve düz kubbe som altın tavanın iktizâ eden mahallerinde tecdîd-i altın ile ta’mîr olunacak kubbe tavanı” için (*terbî’î: 225 zirâ’; fi 120*) 27.000 akçe hesap çıkarılmıştır. Bu odanın duvarlarında bulunan kâşilerin tamirinin maliyeti ise (*tûlen: 35 zirâ’; kadden: 7 zirâ’; terbî’î: 235 zirâ’; fi 40*) 9.800 akçedir. Ayrıca odadaki “mevcûd münakkaş cam-ı dîvârları ta’mîri”ne (*9 çift, beheri: kadden 2,5 zirâ’, Arzan 1,5 zirâ’*) 1.240 akçe masraf yapılacaktır. Odada yapılacak bir başka iş ise (*16 aded; beheri: kadden 3,5 zirâ’, arzan: 2 zirâ’*) 4.000 akçe harcanarak “yaldızlı rahtlı ceviz cam çârçubelerinin silinip ve noksânları tekmîli ile ta’mîrleri”dir. Ayrıca mermerden yapılmış olan mihraplı çeşmenin ağartılması ve tamine (*terbî’î: 12 zirâ’*) 240 akçe harcanacaktır. Odadaki ocağın koltuk ve korluğunun tecdîdi için de (*5,5 zirâ’*) 1.200 akçe masraf hesaplanmıştır.⁷⁷

Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Kum Kasrı’nın sobalı odasında da tamirat düşünülmektedir. Bu kapsamda odanın tavanının boyanmasına (*tûlen: 13 zirâ’; arzan: 7 zirâ’; terbî’î: 91 zirâ’; fi 80*) 7.280 akçe harcanacaktır. Bununla birlikte odanın mevcut pencerelerinin kanatları ve “cam çârçubelerinin” silinip, noksan olanların tamamlanması gerekmektedir. Bunun için (*6 aded; beheri: kadden 3 zirâ’; arzan 1,5 zirâ’*) 710 akçe masraf öngörülmektedir. Odanın döşemesinin onarımına ise (*91 zirâ’; fi 120*) 10.920 akçe harcanacaktır. Odanın mevcut musandirasının yukarı sağır kafeslerin boyanması yapılacak işlerden bir diğeridir. Bunun için gerekli olan para (*tûlen: 8 zirâ’; arzan: 7 zirâ’; terbî’î: 56 zirâ’; fi 80*) 4.480 akçedir. Aynı mahalde memşânın duvarlarına yapılacak olan sıvaya (*tûlen: 19 zirâ’; kadden: 7 zirâ’; terbî’î: 133 zirâ’; fi 20*) 2.660 akçe harcanacaktır. Ayrıca aynı mahalde “tecdîdi cam-ı duvar” için (*1 çift, 5 zirâ’*) 900 akçe hesap çıkarılmıştır. Bu mahalde “tırâşhane-i hammâm camekânına” inen merdiven üzerindeki sakf kurşununun tecdîdine ise (*tûlen: 10 zirâ’; arzan: 3 zirâ’; terbî’î: 30 zirâ’; fi 120*) 3.600 akçe masraf öngörülmektedir.⁷⁸

⁷⁴ Osman, *age*, s. 78; Öz, *age*, s. 221; Eldem, *age*, II. s. 51.

⁷⁵ Eldem, *age*, II. s. 51.

⁷⁶ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁷⁷ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁷⁸ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24.

Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kasrın camekân odasında da tamirat yapılması gerekmektedir. Yapılacak işler arasında (*tûlen: 16 zirâ'; arzan: 13 zirâ'; terbi'î: 208 zirâ'; fî 120*) 24.960 akçe harcanacak olan odanın üzerindeki sakf kurşunun tecdîdi bulunmaktadır. Ayrıca odanın iki tarafına mücedded boyalı tahta perde ile “kademe-i nerdübânı” tamiri için (*terbi'î: 48 zirâ'; fî 120*) 5.760 akçe gerekmektedir. Odanın “münhedim” olan dolma duvarın tecdîdine (*terbi'î: 23 zirâ'; fî 120*) 2.760 akçe, bağdadî tavanın sıvası ile etraflarının mücedded sıvasına ise (*tûlen 58 zirâ'; kadden: 7 zirâ'; terbi'î: 406 zirâ'; fî 100*) 40.600 akçe masraf yapılacaktır. Odanın mevcut havuzun ve döşeme mermerlerinin ağartılması ve döşemenin tecdîdine de (*terbi'î: 154 zirâ'; fî 150*) 23.400 akçe bütçe ayrılmıştır.⁷⁹

Tamir kapsamına alınan bir diğer yer ise hamamdır. Yapılacak olan sıvaya (*terbi'î: 996 zirâ'; fî 20*) 19.920 akçe harcanacaktır. Bununla birlikte “hazîne mücedded sıva ve lökün kalay ve lokma kazganı” için (*terbi'î: 50 zirâ'; fî 80*) 4.000 akçe gerekmektedir.⁸⁰

Kayıtlarda adı geçen bir diğer yer ise misafir odasıdır. Odanın tavanının mücedded boyası için (*terbi'î: 56 zirâ'; fî 80*) 4.480 akçe masraf çıkarılmıştır. Ayrıca (*terbi'î: 56 zirâ'; fî 120*) 6.720 akçe odanın tahta döşemesinin tecdîdine harcanacaktır. Odanın duvarlarının da tamire ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Zira odanın dört duvarının sıvası için (*terbi'î: 224 zirâ'; fî 20*) 4.480 akçe masraf belirtilmektedir. Mevcut trabzanların boyasının yenilenmesine ise (*100 zirâ'; fî 40*) 4.000 akçe gerekmektedir. Bununla birlikte odanın dört adet pencere ve cam çerçevelerinin boyaması ve eksik olanların tamamlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu iş için (*terbi'î: 24 zirâ'*) 1.720 akçe masraf yapılacaktır. Mevcut musandıra ve kapının boyasına ise (*tûlen: 7 zirâ'; arzan: 7 zirâ'; terbi'î: 49 zirâ'*) 3.420 akçe ödenecektir.⁸¹

“Kasr-ı hümayûnda mihrâblı mermer çeşmenin münkesir olan mahallini mihrâbla ta'mîri” için harcanacak tutar (*8 zirâ'*) 960 akçedir. Bununla birlikte aynı mahalde 10 adet “cam-ı dîvârî”ın tecdîdine (*kadden: 2,5 zirâ'; arzan: 1,5 zirâ'*) 900 akçe harcanacaktır.⁸²

Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla mevcut odanın ve kasr-ı hümayûn üzerlerinin sakf kurşunun tecdîdi de yapılacaktır. Bunun için ayrılan bütçe (*tûlen: 45 zirâ'; arzan: 32 zirâ'; terbi'î: 1.440 zirâ'; fî 60*) 86.400 akçedir. Ayrıca kasrın etrafındaki saçağın tamirine ise (*tûlen: 154 zirâ'; arzan: 3 zirâ'; terbi'î: 462 zirâ'; fî 100*) 46.200 akçe ayrılmıştır. Yapılacak bir başka iş kasr-ı hümayûnun orta tavanının altın ve boyalarının (*tûlen: 25 zirâ'; arzan: 17 zirâ'; terbi'î: 425 zirâ'; fî 80*) 34.000 akçeye tecdîdi olarak zikredilmektedir. Misafir odasının önündeki mevcut tavanın boya ve altın işlerinin tamirine ise (*tûlen: 15 zirâ'; arzan: 10 zirâ'; terbi'î: 150 zirâ'; fî 80*) 12.000 akçe bütçe ayrılmıştır. Bu mahallin tuğla döşemelerinin mahlûtan döşemesinin tamiri gerektiğinden horasan ve kireç ile mücedded derzine (*terbi'î: 255 zirâ'; fî 60*) 15.300 akçe masraf yapılacaktır.⁸³

Kayıtlarda kasr-ı hümayûnda mevcûd havuzunda yapılacak tamirattan da söz edilmektedir. Buna göre (*tûlen: 10 zirâ'; arzan: 10 zirâ'; terbi'î: 100 zirâ'; fî 180*) 18.000 akçeye havuzun

⁷⁹ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24.

⁸⁰ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24.

⁸¹ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24.

⁸² BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24.

⁸³ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24.

mermeri ağartılacak, horasan ve kireç ile tecdîdi yapılacaktır. Ayrıca kasrın etrafında ve vasatında olan kebîr çapa sütûn ve tabanlara mücedded elvan boyasına (*beheri: Kadden 8 zirâ'; terbî'i: 800 zirâ'; fî 30*) 24.000 akçe harcanacaktır. Mâbeyn sütûnlarında “nâ-mevcûd olan nîm zirâ' camlı mücedded ceviz çârçûbe camları ve yaldızlı rahtları” için (*tûlen 32 zirâ'; kadden: 7 zirâ'; terbî'i: 224 zirâ'; fî 260 akçe*) 58.240 akçe gerekmektedir.⁸⁴

Yapılacak işlerden bir diğeri ise “kasr-ı mezkûre önünde tûlânî havuz-ı mevcûdenin mermerleri ağardılıp tekmiî-i noksânıyla ma'a levâzım tecdîd-i döşemesi” işidir. Bunun için (*tûlen. 55 zirâ'; arzan. 7 zirâ'; kadden: 4 zirâ'; terbî'i: 1.540 zirâ'*) 277.200 akçe gibi yüksek bir bütçe ayrılmıştır. Kasrın havuz ve selsebilinin “nâ-mevcûd” olan 10 adet yaldızlı sagir fevvere ve 20 adet oluklarının yenilenmesi de gerekmektedir. Ayrıca havuza çivileme derz için (*terbî'i: 300 zirâ'*) 12.000 akçe harcanacaktır. Kasrın etrafındaki mevcut tırabzanların elvân boyasının yenilenmesine (*terbî'i: 150 zirâ'*) 7.500 akçe bütçe ayrıldığı görülmektedir.⁸⁵

Kayıtlarda adı geçen bir başka yer ise fevkanî sagir odadır. Odanın mevcut tavanına mücedded boya ve altın yapılacağından (*tûlen: 6 zirâ'; arzan. 6 zirâ'; terbî'i: 36 zirâ'*) 4.320 akçeye ihtiyaç vardır. Ayrıca (*terbî'i: 36 zirâ'*) 4.400 akçe ise odanın tahta döşemesinin yenilenmesine harcanacaktır. Odada yapılacak başka işler de söz konusudur. Buna göre (*tûlen: 24 zirâ'; kadden: 5 zirâ'; terbî'i: 120 zirâ'*) 2.400 akçe harcanarak odanın içine kâşî ve dışına ise yeni sıva yapılacaktır. Yine odanın “pencere kapakları ve çârçûbe camları silinip ve mücedded boylarıyla ta'mîri” için (*5 aded beheri: kadden 3 zirâ'; arzan 2 zirâ'*) 4.400 akçe ve odanın “tûlânî münakkaş cam-ı dîvâr”ın tecdîdi için (*4 aded*) 2.400 akçe gerekmektedir. Odada yapılacak bir diğeri iş ise musandırının boyasının yenilenmesidir. Bunun için (*terbî'i: 20 zirâ'*) 1.600 akçe harcanacaktır. Ayrıca ağaç merdivenin tırabzanıyla birlikte 16 adet basamağının yenilenmesi gerektiğinden 1.800 akçe masraf yapılacaktır.⁸⁶

Kayıtlarda kasrın taş merdivenlerinin tamir olunacağı ve bunun için (*terbî'i: 60 zirâ'*) 10.800 akçe harcanacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte büyük havuzun yanındaki bahçenin parmaklıklarının boyanmasının yenilenmesi için (*tûlen: 130 zirâ'; kadden: 3 zirâ'; terbî'i. 390 zirâ'*) 19.500 akçe gerekmektedir. Bir başka masraf ise kasrın odalarının haricinin sıvasının yenilenmesidir. Bu işe (*tûlen: 40 zirâ'; kadden: 7 zirâ'; terbî'i: 280 zirâ'*) 5.600 akçe masraf yapılacaktır.⁸⁷

Kayıtlarda tamir olunacak iki adet bekçi odasından da söz edilmektedir. Tamir kapsamında (*tûlen: 20 aded; arzan: 7 zirâ'; terbî'i: 140 zirâ', fî 360*) 50.400 akçe harcanacak iki oda şöyle tarif edilmektedir: “külliyyen münhedim olan dolma dîvârlı camlı ve pencereli tavanlı iki kat sıvalı ve tahta döşemeli yüklü ve dolablı kenîfli ve kemerlikli kiremid sakflı mücedded bekçi odaları”.⁸⁸

Daha önce de belirtildiği üzere Kum Kasrı'nda farklı dönemlerde yapılmış tamiratlara ilişkin bazı kayıtlar da yayınlanmıştır. Bunlar biri bu çalışmada üzerinde durulan 1171

⁸⁴ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 24-25.

⁸⁵ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 25.

⁸⁶ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 25.

⁸⁷ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 25.

⁸⁸ BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 25.

(H.)/1756-57 (M.) tarihli tamiratından üç yıl sonrasına aittir. 1174 (H.)/1760 (M.) tarihli kayıtlar kasırdaki yapılması planlanan çalışmaları hakkında bilgi vermektedir. Bu kapsamda kayıtlarda *hitan odası*, *havuz*, *memşâ*, *soba odası* ve *hamamın* adı geçmektedir. Özellikle hamamda yapılacak tamiratlar daha ayrıntılı belirtilmektedir. Genel olarak tüm bu yerlerde yapılacak tamiratların, boya, sıva işleri ile üst örtünün ve kapı, pencerelerin tamiri şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹ 27 Zilhicce 1217 (H.)/20 Nisan 1803 (M.) tarihli kayıtlarda ise kasırdaki tamirata ilişkin malumatın ayrıntılı verilmediği görülmektedir. Adı geçen yerler arasında, *oda*, *sofa*, *camekân*, *memşâ* gibi yerler bulunmaktadır. Yapılacak işler arasında üst örtünün tamiri, sıva, boya ve kapı ile pencerelerin tamiri gibi işlerden söz edilmektedir.⁹⁰ 7 Şaban 1225 (H.)/7 Eylül 1810 (M.) tarihli tamirat kayıtlarında kasrın, *sünnet odası*, *hela*, *havuz*, *abdest odası*, *soba odası*, *hamamın* adı geçmektedir.⁹¹ Yayınlanan bir diğer kayıt ise 1242-43 (H.)/1826-27 (M.) yıllarına aittir. Tamirat kapsamında *oda* ile *dîvânhâne*, *havuz*, *iki bab tahtanı* *oda*, *memşâ* gibi yerlerin adı zikredilmektedir. Yapılacak işler arasında yine üs örtünün, döşemelerinin tamiri, boya ve sıva işleri bulunmaktadır.⁹²

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada Sarây-ı Cedîd-i Amire'nin Kum Meydan'ında bulunan Arz Odası ve Kum Kasrı üzerinde durulmuştur. Ne yazık ki her iki yapı da günümüze gelemediğinden fiziki bir gözlem yapma imkânı bulunmamaktadır. Özellikle 17. yüzyılın sonlarından itibaren sarayın yavaş yavaş terkedilmesiyle harap olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar binalar farklı tarihlerdeki tamirlerle ayakta tutulmaya çalışılsa da bunda başarılı olunamamıştır. Ardından 19. yüzyılın başlarından itibaren varlığını sürdüren yapıların bir kısmı cephanelik olarak kullanılmıştır. Ancak sarayın cephanelik olarak kullanılması yok olmasını hızlandırmıştır. Zirâ sarayın Rusların eline geçmesini önlemek için dönemin valisi Cemil Hüseyin Paşa'nın emriyle ateşe verilmesiyle mevcut yapılar büyük ölçüde yıkılmış ve enkaz haline gelmiştir. Yaşanan bu süreçten Arz Odası ve Kum Kasrı da etkilenmiş her iki yapı da günümüze gelememiştir. Ancak yukarıda belirtilen kaynakların ışığında yapıların tasviri yapılabilmektedir. Özellikle R. Osman'ın eserinde kullanmış olduğu ve günümüze gelemeyen Âşık Ali Ağa'nın *Saray-ı Cedîd-i Sultanî* adlı risâlesi sarayın genelini tanıtmaya bakımından son derece önemli bir kaynaktır.

⁸⁹ Eldem, *age*, II. s. 30-31.

⁹⁰ Eldem, *age*, II. s. 34.

⁹¹ Ayverdi, *age*, s. 236-237.

⁹² Eldem, *age*, II. s. 34-36.

Resim No. 6: Kum Kasrı, kışlık oda veya kubbeli dîvânîhâne (hünkâr odası) (?) ocağı (TTK. Arşivi HEE.159.19.7)

Kum Meydanı'nda bulunan Arz Oda'sını gösteren eski resimlerden (Resim No. 2) anlaşıldığı kadarıyla Arz Odası sade bir dış mimariye sahipti. Arz odası ve abdest odasından müteşekkil yapının etrafı revaklarla çevriliydi. Odanın içi IV. Mehmed döneminde çiniyle kaplıyken, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında yapılan onarımlarla barok üslubunda kalem işleriyle süslenmiştir. Üzerinde durulan ve Arz Odası'nda farklı dönemlerde yapılan tamiratlardan biri olan 1171 (H.)/1757-58 (M.) tarihli tamiratın kapsamlı bir tamirat olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte bu dönemde odanın iyi durumda olmadığı da anlaşılmaktadır. Zira kayıtlarda odanın kapılarının kötü durumda olduğu ve camlarının da kırık olduğu belirtilmektedir.⁹³ Oda ve memşâda yapılacak tamiratın tezyinat ve sıva ile üst örtüye yönelik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kayıtlar memşânın (abdesthane) duvarlarının kâşî kaplı olduğunu da söylemektedir.⁹⁴

⁹³ “Oda-i mezkûre kapılarının fenâ bulmağla”. BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

⁹⁴ “Ta‘mîr-i kâşî ve tecdîd-i sıvalara”. BOA.,D.BŞM.BNE.d. 15933, s. 23.

Resim No. 7: Kum Kasrı, kubbeli hünkâr odası güney cephe penceresi (?) (TTK. Arşivi HEE.159.19.9)

Resim No. 8: Kum Kasrı, kubbeli hünkâr odası güney cephe penceresi (?) (TTK. Arşivi HEE.159.19.10)

Resim No. 9: Kum Kasrı, kubbeli hünkâr odası kuzey cephe (?) (TTK. Arşivi HEE.159.19.11)

Resim No. 10: Kum Kasrı, kubbeli hünkâr odası kuzey cephe (?) (TTK. Arşivi HEE.159.19.12)

Kum Meydanı'nın diğer yapısı Kum Kasrı gösterişli bir dış mimariye sahipti. Cephede dikkat çeken en önemli ayrıntı iki ahşap ayak üzerine oturtulmuş olan cumba kısmıydı (Resim

No. 3-5). Bununla birlikte eldeki mevcut resimlerden (Resim No. 6-10) kasrın iç tezyinatının da oldukça süslü olduğu anlaşılmaktadır. Zira kasrın odalarının duvarları sıraltı tekniğinde yapılmış 16 ve 17. yüzyıl çinileriyle kaplıydı. Bununla birlikte kalem işi süslemeler de mevcuttu.

Kasırda 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılında yapılması planlanan tamiratın Arz Odası'nda olduğu gibi kapsamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kasrın tamirat kapsamına alınan farklı odalarındaki tamiratın üst örtünün tecdidi, sıva ve boyasının yenilenmesi, pencere ve kapılar ile yazıların tamiri şeklinde olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde saraydaki diğer yapılar gibi Arz Odası ile Kum Kasrı da harap bir haldedir. Yine kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla planlanan tamirat sınırlı kalmış, kapsamlı bir tamirata dönüşmemiştir. Bunun en önemli nedeni ise Sultan III. Mustafa'nın kısa bir süre sonra sarayı ziyaret edeceğinden tamiratın çabucak bitirilmesinin istenmesi olmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA.]

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Evrakı [D.BŞM.] 41368,

Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Bina Eminliği [D.BŞM.BNE.d.] 15933.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSMA.]

Defter [D]nr. 9566

Türk Tarih Kurumu [TTK.] Arşivi

OFS.76.11.3; HEE.159.19.2; HEE.159.19.4; HEE.159.19.5; HEE.159.19.6; HEE.159.19.7; HEE.159.19.9; HEE.159.19.10; HEE.159.19.11; HEE.159.19.12.

Yayınlanmış Eseler

AHMED BÂDÎ EFENDÎ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, C. 1/1, 2/1, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2014.

ASLANAPA, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1949.

AYVERDÎ, E. Hakkı, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C. III. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989.

BAYKAL, İsmail H., *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul, 1953.

CANTAY, Gönül, "Edirne Sarayı Kazısı 1999 (Matbah-ı Amire Yemek Salonları)", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (4: 2000 Van)*, Van 2000, s. 65-76.

CANTAY, G., "Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Amire) Kazısı 1999", *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXII: 2000 Ankara)*, C. 2, Ankara 2001, s. 439-448.

- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazıları 2001", *Yeni Ozan Ağacı Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, C. 3, S. 27, Edirne 2001, s. 3.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı (1999-2000) Keramik Buluntuları", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırma Sempozyumu Bildirileri (5: 2001 Ankara)*, Ankara 2001, s. 145-160.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazıları 2001 Buluntuları", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6: 2002 Kayseri)*, Kayseri 2002, s. 229-238.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı, 2000", *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXIII: 2001 Ankara)*, C. 1, Ankara 2002, s. 29-40.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısında Bulunan Figürlü Keramikler", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan) Bildirileri (2002 İzmir)*, İzmir 2002, s. 175-179.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı 2001", *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (XXIV: 2002 Ankara)*, Ankara 2003, s. 29-38.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı Lüle Buluntuları", *Sanat Tarihi Defterleri*, S. 7, İstanbul 2003, s. 15-24.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı, 2001", *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXIII: 2001 Ankara)*, C. 1, Ankara 2003, s. 29-40.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı Kazısı Lüle Buluntuları", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, C. 7, S. 1, 2005, s. 108-120.
- CANTAY, G, "Edirne Yeni Sarayı 2002 Yılı Buluntularının Değerlendirilmesi", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (7: 2003 İstanbul)*, İstanbul 2006, s. 57-61, 202-208.
- DEMİR, Önder, *Belgelerle Saray-ı Cedîd-i Âmire-i Edirne*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- ELDEM, S. Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, C. I, İstanbul 1969.
- ELDEM, S. Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, C. II, İstanbul 1974.
- EVLİYÂ ÇELEBİ B. Derviş MEHEMMED ZİLLÎ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, III. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖKBİLGİN, M. T, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, 1989, s. 107-125.
- KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı (1330-1994)*, Edirne 1999.

- KOCAASLAN Murat, “Düşmânlarımıza Bâ’is-i Helecân Vermek: Edirne Yeni Saray’ı Tamir Etmek”, *Belleten*, C. LXXVIII-S. 281, Ankara 2014, s. 149-171.
- KOCAASLAN Murat- H. Ahmet Arslantürk, “Padişah İçin Hazırlık: 1067-1068 (1656-58) Yıllarında Edirne Sarayı’nda Onarımlar ve Yeni Mekânlar, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 55, 2012, s. 1-28.
- KOCAASLAN Murat- H. Ahmet Arslantürk, “Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamirâtı”, *Turkish Studies*, 9/1, 2014, s. 271-312.
- OSMAN, Rifat, *Edirne Sarayı*, (Yay. Süheyl Ünver), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- OSMAN, Rifat-A. Süheyl Ünver, “Edirne Sarayı Hakkında”, *Yeni Türk Mecmuası*, C. 5, S. 57, 1937, s. 1114-1127.
- ÖZ, Tahsin, “Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 217-222.
- ÖZER, Mustafa, “Edirne Yeni Saray’ın Avadis Benliyan Tarafından Hazırlanan 1905 Tarihli Vaziyet Planı Hakkında Düşünceler”, *14th International Congress of Turkish Art Proceedings*, (Paris, 2013), 559-566.
- ÖZER, M, “Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Amire)’ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında”, *Turkish Studies*, C. 9/10, 2014, s.809-836.
- ÖZER, M, *Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kısa Bir Değerlendirme*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- ÖZTÜRK, Said, “I. Ahmed Döneminde Edirne Sarayı Tamiri”, *Osmanlı*, C. 10, Ankara 1999, s. 435-439.
- ÖZTÜRK, S, “Sultan I. Ahmed Döneminde Edirne Sarayı Tamiri”, *Edirne Sarayı Sempozyumu (I: 1995: Edirne)*, Edirne 1999, s. 269-274.
- SAĞLAM, Nevzat, *Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü’l-âsâr ve Hakâ’iku’l-ahbâr’ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2012.
- SEZGİN, İbrahim, “1529 yılında Edirne Sarayında Gerçekleştirilen İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, *İzzet Gündâğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, İstanbul 2005, s. 397-407.
- TOSUN, Miraç, “Şan-ı Devlet-i Aliyye’yi Korumak ya da Edirne Sarayı’nı Tamir Etmek”, *History Studies, International Journal of History*, V. 6, I. 6, 2014, s. 183-194.
- TOSYAVİZADE Rifat Osman, *Edirne Sarayı Hümayunu ve Kasırlar*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/732.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- ÜNVER, A. Süheyl, “Edirne Sarayı Cedid-i Amiresi”, *Yeni Mecmua*, S. 85, 1923, s. 389-391.
- ÜNVER, A. S, “Edirne Sarayı”, *Yeni Mecmua*, S. 86, 1923, s. 409-411.
- ÜNVER, A. S, “Edirne Sarayında Hamamlar”, *Yücel*, S. 26, 1937, s. 55-59.
- ÜNVER, A. S, “Edirne Sarayının Kum Kasrı”, *Arkitekt*, S. 9, 1939, ss. 253-257.

ÜNVER, A. S, *Edirne Sarayında Kum Kasrı*, İstanbul 1940

ÜNVER, A. S, *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*, İstanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul 1953.

ÜNVER, A. S, “Adalet Kasrı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, S. 11, 1966, s. 30-31.

ŞEHSUVAROĞLU, H. “Edirne'de Fatih'in Sarayı”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, s. 232-233, 1961, s.10-11.